

DIONISIE POP MARȚIAN — PROMOTOR AL STATISTICII ȘI SOCIOLOGIEI ÎN ȚARA NOASTRĂ

Angela Banciu, Dan Banciu

Centrul de cercetări sociologice

1. Activitatea lui D.P. Marțian pentru organizarea statisticii oficiale în țara noastră

Personalitate remarcabilă și originală, gânditor și om de acțiune Dionisie Pop Marțian (1829—1865) este considerat, pe bună dreptate, alături de Ion Ionescu de la Brad, promotorul și organizatorul statisticii oficiale românești. Dispariția sa prematură — la numai 36 de ani — a făcut ca numele și activitatea desfășurată de D. P. Marțian să fie tot mai puțin amintite în publicațiile vremii; de-abia „în deceniul al patrulea al secolului nostru începe să se șteargă praful de pe opera sa”¹, apărind o serie de studii și comentarii, care însă s-au ocupat mai mult de economistul Marțian, reducându-i opera și activitatea doar la dimensiunea economică, în timp ce despre statisticianul și sociologul Marțian s-a scris, până în prezent, mai puțin; „nici până astăzi nu dispunem de un studiu cuprinzător al activității lui D. P. Marțian, a celui entuziasmat și energic promotor al statisticii în accepțiunea ei modernă, care a condus și inspirat destinele statisticii noastre spre mijlocul secolului trecut”². Într-adevăr, D. P. Marțian are meritul de a fi ridicat statistica la un nivel încă neatins, la mijlocul secolului al XIX-lea, în țara noastră, nu numai ca organizator al statisticii oficiale, ci și ca făuritor al unei metodologii proprii de culegere, prelucrare și interpretare a datelor realității sociale. Recunoscând capacitatea statisticii de a cerceta realitatea socială nu numai sub aspectul cantitativ, ci de a putea determina unele aspecte calitative, D. P. Marțian va proceda la investigarea faptelor și fenomenelor vieții sociale și sub raportul lor dinamic, pentru a se formula, pe baza analizei și interpretării acestora, concluziile cele mai juste privitoare la dezvoltarea social-economică a țării. „Cifrele statisticii — spunea Marțian în expunerea de motive pentru înființarea Oficiului statistic al Munteniei — sînt cele mai bune argumente, mărturia cea mai autentică ce se poate produce în tot minutul în Sfatul Principelui, a Corpului legislativ și a instrucției celor ce vor să cunoască patria și averile ei, fiind baza evidenței statului și a trebuințelor lui”³.

Programul de lucru al Oficiului statistic⁴, conceput și redactat integral de D. P. Marțian, atestă vederile lui largi și cuprinzătoare, ca și originalitatea ideilor sale, convingerea nețărmurită că „statistica este o prețioasă avere națională pentru aceia care o posed”, fiind, totodată, „singurul țărîm sigur pe care un guvern prevăzător trebuie să întemeieze rațiunea reformelor sale”⁵. Potrivit concepției lui Marțian, diferitele domenii ale vieții sociale, începînd cu „populația, agricultura, meseriile, industria, comerțul, justiția, vămile etc.” urmau să devină unități de observare și înregistrare statistică, datele recoltate urmînd să fie analizate și interpretate cu mult

¹ Dionisie Pop Marțian, *Opere economice*, ediție îngrijită, adnotată, cu indice de nume și materii, bibliografie și studiu introductiv de N. Marcu și Z. Ornea, București, Edit. științifică, 1961, p. 64.

² *Din istoria statisticii românești*, culegere de articole, București, Direcția centrală de statistică, 1969, p. 6.

³ Expunere de motive privind înființarea Oficiului statistic al Munteniei este reprodusă de Ion Donat, *Înființarea Oficiului central de statistică administrativă a Țării Românești*, Analele Institutului statistic al României, vol. I, București, 1942, p. 303.

⁴ Oficiul central de statistică al Munteniei, înființat la 12 iulie 1859, cuprindea 12 secții de lucru (populație, agricultură, meserii, comerț, industrie, justiție, vămi etc.).

⁵ „*Analele economice*”, IV, 1863, nr. I—IV, p. 23.

discernămint și mai ales cu exactitate, în vederea elaborării unor studii cu adevărat științifice : „Datele statistice, prin combinația felurii lor, vor servi de cele mai pozitive temeluri pentru studiul chestiunilor sociale și tot ele vor arăta celui ce le va ști a studia în ce proporție se face progresul sau regresul”⁶.

De numele lui D. P. Marțian este legată efectuarea primului recensămint general modern al Munteniei, din 1860, lucrare statistică de mari proporții care va constitui fundamentul aplicării ulterioare a reformelor social-politice (1861–1865) în timpul guvernării lui Al. Ioan Cuza. Spre deosebire de recensămintele anterioare⁷, care au avut un pronunțat caracter fiscal, „recensămint de la 1860”, concepută de Marțian a avut un caracter larg, corespunzător diferitelor sectoare social-economice și structurilor social-politice ale țării; el nu s-a limitat doar la înregistrarea statistică a populației, ci a proiectat „o operație prin care să se constate, totodată, științele cele mai principale privitoare la case, clădiri, animale, proprietăți terestre (fonciare), puterile lucrătoare și producția lor”⁸. Cunoștințele temeinice posedate de Marțian, referitoare la statistica teoretică, ca și la unele statistici de ramură, i-au asigurat reușita acestei dificile întreprinderi — cu toate lipsurile inerente oricărui început — rezultatele recensămintului fiind publicate în cele 6 volume ale „Analelor statistice” și însoțite de scurte note sau comentarii în ceaaltă publicație, „Analele economice”, ambele apărute din inițiativa lui D. P. Marțian. Referindu-se la valoarea informativ-documentară a celor două publicații, care trebuiau să se mențină în limitele obiectivității științifice, servind adevărului științific, Marțian mărturisea, în 1862, că : „limbajul Analelor statistice și economice n-a putut fi altul decît al convingerii științifice, care nu întreabă ce place sau displace cutărui partid, ci spune și arată în necontestabilă limbă a cifrelor : iată ce sintem, în ce stare ne aflăm”⁹. Tot D. P. Marțian are meritul de a fi realizat „statistica stabilimentelor industriale”, realizată, în 1862, de această dată la nivelul întregii țări¹⁰; stabilind 21 de categorii de întreprinderi industriale, iar în cadrul fiecărei categorii înregistrînd, pe județe, numărul întreprinderilor, anul înființării, felul și valoarea producției realizate etc., Marțian a reușit să prezinte o imagine clară a slabului nivel de dezvoltare industrială al țării noastre la acea vreme.

Înfăptuind aceste dificile lucrări statistice, Marțian era convins de utilitatea datelor recoltate, care „vor servi și la noi ca și aiurea : legislatorilor, administratorilor, geografilor, istoricilor și tuturor oamenilor care se interesează de afacerile publice, drept inventar al stării statului român, pentru a contura o icoană, desigur aproximativă, a puterilor lui”¹¹. Onest cu sine, Marțian și-a dat seama, totodată, de limitele întreprinderii sale în domeniul statisticii sociale, de faptul că „a trebuit să subordonăm formularele noastre statistice necesităților noastre administrative”¹², ceea ce nu l-a împiedicat să persevereze în acțiunea de organizare, pe baze trainice, a unui sector de activitate statistică, pînă atunci inexistent în țara noastră : „Mult nu va trece — spunea Marțian, în 1862, cu ocazia Congresului internațional de statistică de la Berlin (6–12 septembrie 1863) — pînă vom avea o statistică destul de completă, pentru ca guvernul să poată întemeia, pe datele ei, reformele pe care țara le așteaptă cu vie nerăbdare”¹³. Adevărat tezaur documentar-științific, datele statistice nu erau menite „să rămînă îngropate în dosarele oficiale sau să servească numai pentru documentarea și lămurirea citorva puțini interesați”, ci ele trebuiau puse la îndemîna „tuturor celor interesați de problemele economice și sociale ale țării, ca și organelor guvernamentale ale statului”¹⁴, servind „mîine ca istorie a intereselor societății române”. Într-adevăr, numai cercetînd și analizînd cu atenție bogatul material faptic adunat de D. P. Marțian se poate înțelege atît imensa sa muncă depusă pentru ca „împrăștiatele elemente ce s-au

⁶ „Analele economice”, 1860, p. 138.

⁷ G. Retegan consideră că primul recensămint modern al populației și agriculturii Țării Românești a avut loc în 1838, vezi : G. Retegan, *Primul recensămint modern al populației Țării Românești*, în „Revista de statistică”, nr. 4, 1964.

⁸ „Analele economice”, I, 1860, p. 137.

⁹ „Analele statistice”, 1860, I, nr. I, p. 4.

¹⁰ La 1 iulie 1959 se înființează în Moldova, Direcția de statistică, condusă de Ion Ionescu de la Brad; la 4 august 1862, cele două servicii de statistică sînt reunite într-unul singur, sub îndrumarea și conducerea lui Dionisie Pop Marțian.

¹¹ D. P. Marțian, *Statistica. Răspuns amicilor și inamicilor statisticii*, în „Analele economice”, I, 1860, nr. III–IV, p. 137.

¹² D. P. Marțian, *Congresul internațional de statistică ținut la Berlin, 6–12 septembrie 1863*, „Analele economice”, 1863, nr. I–IV, p. 24.

¹³ „Analele economice”, 1863, nr. I–IV, p. 25.

¹⁴ Victor Slăvescu, *Viața și opera economistului Dionisie Pop Marțian, 1829–1865*, vol. I, „Imprimeria Națională, București, 1943, p. 46.

aflat prin actele arhivelor să fie ordonate pre-cît natura lor iartă, în mod tabelariu”¹⁵, cît și reconstitui, pe baza acestor date, realitățile social-politice și economice ale țării noastre într-o perioadă extrem de frământată, cînd se puneau bazele statului român modern.

2. Statistica și sociologia în concepția lui D. P. Marțian

Spre deosebire de celălalt promotor și organizator al statisticii românești, Ion Ionescu de la Brad, ale cărui contribuții la dezvoltarea statisticii teoretice reies cu claritate din *Povăuirile despre catagrafia Moldovei, precedate de oarecare elemente de statistică* (1859), D. P. Marțian nu a scris nici un studiu de statistică teoretică. În schimb, întreaga sa concepție înaintată și originală despre știința statisticii și a rolului ei în examinarea și explicarea faptelor și fenomenelor vieții sociale răzbate ca un fir roșu din activitatea sa practică în domeniul organizării statisticii oficiale, a editării celor două importante publicații: „*Analele statistice*” și „*Analele economice*”, ca și din unele scurte comentarii făcute pe marginea publicării rezultatelor lucrărilor statistice importante.

Originalitatea lui D. P. Marțian în definirea rolului statisticii sociale reiese pregnant din articolul inaugural al „*Analelor statistice*”, intitulat: *Statistica. Organizarea ei în Principale* (1860), în care afirmind că această disciplină poate investiga fenomene sociale și economice de masă, contribuie la descoperirea anumitor legități sociale: „Statistica numărînd fenomenele naturale și sociale după speciile lor, analizîndu-le și comparîndu-le cu ale trecutului, are de scop a conduce la descoperirea cauzelor și efectelor și de aici la legile care domnesc viața universală a naturii și cea particulară a popoarelor și a arăta prin coordonarea acestor legi unitatea și armonia lumii fizice și sociale în deosebitele lor fenomene”¹⁶. Promovînd o concepție înaintată despre știința statisticii, Marțian s-a afirmat cu toată convingerea împotriva tendințelor de a reduce statistica doar la examinarea laturii cantitative a fenomenelor sociale și prin aceasta de a-i diminua dimensiunea ei esențială, aceea de știință socială capabilă să conducă la analiza fenomenelor sociale și economice și sub aspectul lor dinamic și calitativ, devenînd astfel un instrument eficient de previziune și perfecționare a realității sociale. Încercînd să explice „cum s-a dezvoltat societatea spre a fi ceea ce este ea acum”, Marțian spune: „La prima întrebare ne răspunde istoria, la cea de-a doua statistica; aceste două doctrine constituie partea istorică a științei sociale și de stat, căci, deși numirea lor este deosebită din cauza manierei cum se pertractă, esența lor este una și aceeași, pentru că istoria nu este decît o statistică continuă și statistica nu este decît o istorie staționară”¹⁷ și în continuare: „ambele ocupîndu-se exclusiv cu societatea, nu sînt științe auxiliare, cum le privește uzul ... ci arătîndu-ne fapta fundamentală a societății ne dau substratul pe care construim ideea ei”¹⁸.

Prin concepția sa despre importanța și rolul istoriei și statisticii social-istorice, considerate în „tabela științelor sociale” ca avînd menirea să explice societatea și nu statul, D. P. Marțian se detașează de teoreticienii statisticii descriptive, ca H. Conring și G. Achenwal, care defineau statistica ca „știința descrierii sistematice a statului” sau „știința faptelor remarcabile privitoare la stat, înțeles în totalitatea sa”¹⁹. Aceasta îi permite lui Marțian să întrevadă importanța utilizării statisticii sociale ca instrument de transformare socială: „care știință — decît statistica — ne poate da cunoștințe mai folositoare decît aceea care ne pune înaintea ochilor starea unei țări în fiecare privință și într-o limbă care nu suferă nici o interpretare decît a necontestabilei realității”²⁰. Fîn observator al faptelor și fenomenelor social-economice, Marțian și-a dat seama că „neputința și neexactitatea administrațiilor neîntemeiate pe statistică” se datorau faptului că datele și informațiile culese „nu se adunau de timpuriu ca să preîntîmpine răul, ci numai după ce au irup urmările amenințînd armonia societății”²¹; din această cauză, „sta-

¹⁵ „*Analele statistice*”, 1860, I, nr. 1, p. 4.

¹⁶ „*Analele statistice*”, I, 1860, nr. 1, p. 1.

¹⁷ D. P. Marțian, *Studii sistematice în economia politică. Partea primă. Economia socială* 1858, cit. Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 453.

¹⁸ Ibidem, p. 453.

¹⁹ Din acest punct de vedere, D. P. Marțian se apropie mult de concepția lui Ludwig von Schösser, care exprimase un mare adevăr spunînd că „istoria este o statistică în mișcare, pe cînd statistica este o istorie în repaus”, cit. E. C. Decusară, *Elemente de statistică*, București, 1943, p. 131.

²⁰ „*Analele statistice*”, I, 1860, p. 1.

²¹ Ibidem, p. 2.

tistica trebuie să fie pentru un guvern busola de orientare; ea denunță pericolele pentru cei ce o înțeleg, luminează împrejurul prezentului, lasă după sine o istorie exactă și autentică și este un izvor de combinații folositoare pentru viitor; și în sfârșit „a se cunoaște societatea pe sine, iată scopul și tendința finală a statisticii”²².

Prin concepția sa înaintată despre statistică, considerată ca o știință socială capabilă să contribuie la cunoașterea și explicarea faptelor și fenomenelor vieții sociale, ca și a anumitor legități sociale, putând deveni astfel un instrument de perfecționare a realității sociale, D. P. Marțian se apropie mult de sociologie, realizând chiar sudura dintre statistică și sociologie, dat fiind că între cele două discipline sociale, statistica și sociologia, există strinse legături și puncte de convergență pe plan teoretic, metodologic și practic²³. De aceea, pe bună dreptate, Miron Constantinescu amintește printre întemeietorii sociologiei românești și numele lui D. P. Marțian, considerând că: „Cu atât mai mult au caracter sociologic seria de lucrări elaborate în a doua jumătate a veacului trecut de către Ion Ionescu de la Brad, Dionisie Pop Marțian, P. S. Aurelian...”²⁴.

Puternic implantat în epocă prin întreaga sa gândire statistică și sociologică, Dionisie Pop Marțian ne apare ca un cugetător profund și original în contextul timpului său, care a căutat ca prin cunoașterea statistică și sociologică a diferitelor probleme sociale și economice ale țării noastre din acea vreme, să contribuie dacă nu la rezolvarea lor, cel puțin la o mai adecvată înțelegere și interpretare a acestora.

²² Ibidem, p. 2.

²³ În legătură cu raporturile dintre statistică și sociologie, vezi: D. C. Georgescu, *Metoda statistică în sociologie*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială”, an XVI, 136, vol. II, p. 817—824; Manea Mănescu, *Statistica și sociologia*, în col. „Teorie și metodă în științele sociale”, vol. I, București, Edit. politică, 1965, p. 203—233.

²⁴ Miron Constantinescu, *Cercetări sociologice. 1938—1971*, București, Edit. Academiei, 1971, p. 211.